

## LUTFIY IJODIDA TASHXIS VA INTOQ SAN'ATINING QO'LLANISHI

Qudratova O'g'iloy Tohir qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti magistri.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17517363>

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada turkiy mumtoz adabiyotining yirik vakillaridan biri – Mavlono Lutfiy ijodida badiiy san'atlarning, xususan tashxis (jonsiz narsalarga insoniy xususiyat berish) va intoq (nutqsiz narsalarga so'z berish) san'atlarining qo'llanilishi tahlil qilinadi. Lutfiy g'azallaridan olingan misollar asosida bu san'atlarning badiiy vazifasi, ularning shoirning mahoratini ifodalashdagi roli va hissiy-estetik kuchi ko'rsatib beriladi. Tahlil jarayonida shoirning poetik uslubi, tasvirning jonlanish darajasi hamda mumtoz she'riyatda inson va tabiat o'rtasidagi ramziy uyg'unlik masalalari yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** tashxis, intoq, jonlantirish, g'azal, badiiy san'at, mumtoz adabiyot, tasvir, poetika, ramz.

**Аннотация.** В данной статье анализируется использование художественных тропов, в частности приёмов ташихис (олицетворение – наделение неодушевлённых предметов человеческими свойствами) и интоқ (персонификация – предоставление речи безмолвным предметам) в творчестве одного из крупнейших представителей тюркской классической литературы – Мавлоно Лутфий. На основе примеров из его газелей показаны художественная функция этих приёмов, их роль в выражении поэтического мастерства автора и их эмоционально-эстетическая сила. В процессе анализа раскрываются особенности поэтического стиля Лутфия, степень оживления образов, а также проблема символического единства человека и природы в классической поэзии.

**Ключевые слова:** ташихис, интоқ, олицетворение, Лутфий, газель, художественный приём, классическая литература, образ, поэтика, символ.

**Annotation.** This article analyzes the use of artistic devices, particularly tashkhis (personification – attributing human qualities to inanimate objects) and intoq (animation – giving speech to voiceless entities), in the works of one of the prominent representatives of Turkic classical literature – Mavlono Lutfiy. Based on examples from his ghazals, the study demonstrates the artistic function of these devices, their role in expressing the poet's mastery, and their emotional-aesthetic power. The analysis also highlights Lutfiy's poetic style, the degree of imagery animation, and the symbolic harmony between human and nature in classical poetry.

**Keywords:** tashkhis, intoq, personification, Lutfiy, ghazal, artistic device, classical literature, imagery, poetics, symbol.

Mavlono Lutfiy (1366-1465) o'z davrining eng yetuk turkiy shoiri sifatida Alisher Navoiygacha bo'lgan davrda o'zbek mumtoz adabiyotining poydevorini mustahkamlab berdi. U o'z g'azallarida inson ruhiyatini, muhabbatni, sadoqatni va tabiat go'zalligini yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlagan. Lutfiy ijodida tashbeh, tazod, tajnis, husni ta'lil kabi san'atlar bilan bir qatorda tashxis va intoq san'atlari ham muhim o'rin tutadi. Bu ikki san'at orqali shoir jonsiz narsalarni "jonlantirib", o'quvchi qalbiga yaqinlashtiradi. Tashxis va intoq mumtoz she'riyatda shoirning badiiy idroki, tasavvur kengligi hamda obraz yaratishdagi noziklik darajasini ko'rsatuvchi mezonlardan biridir. Lutfiy bu uslublarni o'z ijodida o'ta nozik did bilan qo'llagan, ularning har biri g'azalning umumiy ohangiga xizmat qiladi.

Tashxis va intoq san'atlarining nazariy asoslari. "Tashxis" arabcha "shaxs" so'zidan olingan bo'lib, "shaxslantirish, jonlantirish" degan ma'noni anglatadi. Adabiyotda bu uslub jonsiz narsalar, tabiat hodisalari, abstrakt tushunchalarga insoniy fazilat yoki holat berish orqali tasvirni jonlantirishni bildiradi. Masalan, "shamol yig'ladi", "gul kuldi", "tong uyg'ondi" kabi ifodalar tashxis san'atining namunalaridir.

Ko'zing qorasi fitna, vale oqi balodur,

Jonlar oladur, vah, ne balo ko'zi qarodur?

Baytda ko'zning qorasi va oqining fitna qilib jon olishi tasvirlangan. "Jon olish" tushunchasi ko'zga bog'liq emas, shu sababdan ushbu baytda tashxis san'ati qo'llanilgan deya olamiz.

Arz qilma gullaringni bizga onsiz, ey bahor,

Qaysi gulning etagi oxir aningdek pok erur.

Baytda gullarning bahorga arz qilishi tasvirlangan, lekin arz qilish insonlarga xos xususiyat hisoblanadi, bu misradan aynan tashxis san'ati qo'llanilgan.

"Intoq" arabcha "nutq" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "gapirtirish" ma'nosini anglatadi.

Bu san'atda aslida gapira olmaydigan narsa, hayvon yoki hodisaga so'zlatish orqali o'quvchiga hissiy ta'sir kuchaytiriladi. Masalan, "daryo shikoyat qildi", "bulbul nolidi", "oy sir so'zladi" kabi tasvirlar intoq san'atiga misoldir. Bu ikki san'at turkiy mumtoz she'riyatda bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, shoirlar ko'pincha ularni bir bayt ichida uyg'unlashtirib qo'llaydilar.

Arz qilma gullaringni bizga onsiz, ey bahor,

Qaysi gulning etagi oxir aningtek pok erur.

Baytda gullarning bahorga arz qilishi tasvirlangan, lekin arz qilish insonlarga xos xususiyat hisoblanadi, bu misradan aynan intoq san'ati qo'llanilgan.

Lutfiy g'azallarida gul, bulbul, shamol, oy, quyosh kabi obrazlar insoniy fazilatlar bilan jonlantirilgan. Ular go'yo inson singari his qiladi, sevadi, hijolat tortadi yoki kuladi. Quyidagi bayt bunga yorqin misoldir:

Naysonda bulut har nechakim ko'z yoshi qildi,

Tishing kibi dur topmadi ummon orasinda.

Bu baytda "bulut" insoniy hislarga ega holda tasvirlangan: u ko'z yoshi qiladi, chunki tishing kabi durni topmagan edi. Shoir ma'shuqaning go'zalligi oldida bulut ham ko'z yoshi qilayotganini aytadi. Bu – jonlantirishning, ya'ni tashxis san'atining go'zal namunasi. Bulutning "ko'z yoshi qilishi" insoniy holatdir, bu orqali yor go'zalligi yanada yuksak ifodalanadi.

Yuzingni ko'rib, o'fthonibon gul qochar erdi,

Miskin yugura olmadi tikon orasinda.

Bu yerda gulning mashuqning yuzining korib qochishi kabi insoniy harakat tasvirlangan.

Bu jonlantirish orqali shoir yorga nisbatan haddan tashqari maftunkorligini ifodalaydi.

Shuningdek, Lutfiyda tashxis nafaqat tabiat obrazlarida, balki hissiy holatlarda ham uchraydi. Masalan, "ishq kuldi", "g'am yig'ladi", "sabr o'ldi" kabi ifodalar insoniy hislarni "jonli" holatga keltiradi. Lutfiy ijodida intoq san'ati. Intoq san'atida shoir jonsiz narsani gapirtiradi, ya'ni unga nutq bag'ishlaydi. Bu uslub Lutfiy g'azallarida ayniqsa oshiq va ma'shuqa o'rtasidagi ramziy dialoglarda uchraydi.

So'rdu labingdin: "Yuz balo jonimg'a solg'on sanmisan?"

Sekredi olingda qoshing, ya'ni: "Ul qilg'uchi man". Bu misolda qosh "gapirayotgan" tarzda tasvirlanadi. Qoshning gapirishi esa bu mumkin bo'lmagan hodisadir.

Bulbul aytur: "Ey ma'shuqa, hijronda yondim men",

Gul dedi: “Men ham senga hasrat ila qoldim men”.

Bu baytda bulbul va gul suhbatlashmoqda. Aslida ular jonsiz yoki hayvonot olamiga mansub obektlar, ammo shoir ularni insondek gapirtirib, dardini ifodalash vositasi sifatida ishlatadi. Bu – intoq san’atining eng to’liq ko’rinishidir.

Lutfiyda intoq faqat romantik maqsadda emas, balki falsafiy va tasavvufiy ma’noda ham ishlatiladi. Masalan, “dil dedi: sabr qil”, “ishq aytdi: yo’l bu azob bilan totlanur” kabi ifodalar shoirning ruhiy ichki suhbatini bildiradi. Bu yerda insonning ichki ovozi nutq egasiga aylangan.

Tashxis va intoq san’atlarining badiiy vazifasi shoir o’quvchi tasavvurida jonli tasvir yaratadi. Gul, shamol, oy, bulbul kabi obrazlar harakatga keladi, hissiyotga ega bo’ladi.

Jonlantirilgan obrazlar orqali oshiqning ichki dunyosi tabiiy unsurlar bilan uyg’unlashadi.

Bu esa she’rni lirizmga to’ldiradi. Tashxis va intoq orqali Lutfiy ko’p hollarda ma’naviy mazmunni yashirin tarzda beradi. Masalan, “ishq”, “g’am”, “sabr” kabi mavhum tushunchalarni insondek gapirtirib, ilohiy mohiyatni ifodalaydi.

Xulosa qilib aytganda, Mavlono Lutfiy ijodida tashxis va intoq san’atlari shoirning poetik tafakkurini chuqur ifodalovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Bu san’atlar orqali u jonsiz tabiatga jon, mavhum hislarga shakl beradi. Lutfiy g’azallari inson va tabiat o’rtasidagi uyg’unlikni, ruhiy sezgirlikni va estetik go’zallikni o’zida mujassam etgan. Uning bu mahorati keyingi davr shoirlari –Alisher Navoiy, Bobur va Mashrab ijodiga ham katta ta’sir ko’rsatgan. Tashxis va intoq san’atlarining Lutfiy poetikasidagi o’rni nafaqat badiiy bezak, balki ma’naviy mazmunni ochish, she’rni ruhlantirish, o’quvchini hisga olib kirish vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega. Shu bois, bu ikki san’at Lutfiy ijodining estetik tamal toshini tashkil etadi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Lutfiy. Devon. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1983.
2. Narzullayeva M. I. “Lutfiy ijodida husni ta’lil va badiiy san’atlar” // Kokand Universiteti ilmiy jurnali, 2022.
3. Vikipediya: “Tashxis (badiiy san’at)” maqolasi. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Tashxis>
4. G’aniyeva S. “Mavlono Lutfiy Navoiy nigohida” // Ziyoz.uz, 2010.
5. Academia.edu: “Lutfiy va zamondoshlari ijodida turkona ohanglar”. [https://www.academia.edu/105751373/LUTFIY\\_VA\\_ZAMONDOSHLARI\\_IJODIDA\\_TURKONA\\_OHANGLAR](https://www.academia.edu/105751373/LUTFIY_VA_ZAMONDOSHLARI_IJODIDA_TURKONA_OHANGLAR)
6. Herald.kokanduni.uz: “Lutfiy she’riyatida tashxis va husni ta’lilning uyg’unligi”.
7. Oefen.uz: “Mumtoz adabiyotda badiiy san’atlar tahlili”.